

АНАЛІЗ ЧИННИХ ПІДРУЧНИКІВ З ГЕОГРАФІЇ ДЛЯ 9 КЛАСУ НА ПРЕДМЕТ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ

О. М. Лучнікова,
здобувач Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: kalimantan@ukr.net

У статті розкриваються актуальні питання, пов'язані із сучасними вимогами до підручників з географії (9 клас), їх відповідності стану освітньої системи та соціально-економічному розвитку України, а також з'ясування як позитивних сторін, так і проблемних питань щодо змісту зазначених підручників, їх відповідності картографічним джерелам. Визначено, що нині зростає значення підручників з географії для 9 класу, адже вони ретранслюють соціально-економічну складову навчального змісту, спрямовують учнів загальноосвітніх навчальних закладів на формування у них системних і сучасних знань, що забезпечують їх прикладну та практичну спрямованість.

Автором статті зазначається, що суттєвою проблемою всіх аналізованих підручників є відносна застарілість статичних даних, а це призводить до ускладнення для учнів системного сприйняття навчального матеріалу реалізації та комплексного підходу у навчанні. Також проблемним питанням залишається відсутність у підручниках з географії для 9 класу типових завдань для складання ДПА з географії (насамперед, різноманітних тестових завдань та тренажерів). Більше уваги також доцільно приділити зв'язку змістовної частини підручників із роботою учня на контурній карті.

Окремо розглядаються питання відповідності методичних апаратів підручників для реалізації ІКТ на заняттях географії. Зазначається, що в чинних підручниках географії для 9 класу недостатнім чином розроблена методична платформа для використання ІКТ. Усе це розкриває можливості як для подальших досліджень, так і для удосконалення методичних апаратів підручників.

Ключові слова: методика навчання географії; соціально-економічна географія; підручник географії; ІКТ.

Постановка проблеми. Зміст підручників з географії для 9 класу набуває особливого значення у зв'язку з реформуванням системи освіти в Україні, розвитком європейського вектора соціально-економічних відносин та новітніми глобалізаційними викликами

для економіки України. Адже наразі та в найближчій перспективі існує державний запит на компетентних фахівців (випускників ЗНЗ та ВНЗ), які б могли вирішувати завдання, пов'язані із децентралізацією влади та реформуванням бюджетної системи. Усе це свідчить про актуальність посилення географічного сегмента освіти.

Саме тому зростає значення підручників з географії для 9 класу, так як вони ретранслюють соціально-економічну складову навчального змісту, спрямовують учнів загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ) на формування у них системних і сучасних знань, що забезпечують прикладну та практичну спрямованість, а також їх соціально-економічний характер.

Соціально необхідним є розв'язання актуальної проблеми педагогіки – навчання економічної та соціальної географії України з використанням ІКТ в умовах формування інформаційного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєву увагу розробці теорії підручника приділяли у своїх фундаментальних працях В. Беспалько, І. Лернер, В. Максаковський, В. Онищук, О. Савченко, М. Скаткін, В. Сухомлинський. Останні публікації, що стосуються проблематики підручникотворення в галузі географічної освіти в Україні, окреслені в роботах Т. Мартинюк, С. Коберніка, В. Надтоки, О. Надтоки, Т. Назаренко, Л. Покась, О. Топузова. Дослідження різних аспектів інформатизації освіти здійснено: А. Гуржієм, М. Жалдаком, Л. Карташовою, В. Лапінським, Ю. Машбицем, В. Остроухом.

Аналіз наукових досліджень та емпіричних матеріалів засвідчує наявність і функціональність різних освітніх технологій під час навчання економічної та соціальної географії та відсутність цілісної методики навчання соціально-економічної географії з використанням ІКТ. Основуючись на зазначеному вище, можна констатувати певні суперечності між процесом інформатизації освіти і відсутністю методики комплексного застосування в процесі навчання економічної та соціальної географії України ІКТ [2, 4, 7].

Формулювання мети статті. Аналіз змісту та методичних апаратів сучасних підручників з географії для 9 класу на предмет їх відповідності сучасному стану соціально-економічного розвитку України, а також з'ясування проблем використання чинних підручників з географії України на заняттях географії.

Завданнями цієї статті є наступні. По-перше, проаналізувати змістовне наповнення чинних шкільних підручників з географії

для 9 класу; по-друге, виявити стан їх органічного взаємозв'язку з іншими джерелами інформації, зокрема картографічними; по-третє, з'ясувати відповідність зазначених підручників на предмет використання ІКТ.

Виклад основного матеріалу. Підручники з географії для 9 класу, що нині застосовуються у навчальному процесі, — це найважливіший компонент навчально-дидактичної системи, який розкриває зміст і сутність навчання соціально-економічної географії та є специфічним алгоритмом відповідного навчального процесу. Саме на підручники і навчальні посібники покладається завдання сприяти самоконтролю знань учнів, що має принципово важливе значення щодо підготовки до Державної підсумкової атестації (ДПА, зокрема у 9 класі) та зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО в 11 класі).

Згідно з листом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 09.06.2011 р. № 1/9-454, реалізація навчального предмета географія в 9 класі ЗНЗ забезпечується низкою підручників, серед яких базовими є: В. Ю. Пестушко, Г. Ш. Уварова. Географія: підручник для 9 класу, 2011 р.; О. Ф. Надтока, О. М. Топузов. Географія: підручник для 9 класу, 2009 р.; В. І. Садкіна, О. В. Гончаренко. Географія: підручник для 9 класу, 2009 р.; Й. Р. Гілецький. Економічна і соціальна географія України: підручник для 9 класу, 2009 рік.

Суспільно-політичні зміни в Україні, орієнтація на європейські стандарти у різних галузях, у тому числі й в освіті, сприяють переходу до демократичного процесу навчання. У зв'язку з цим розробляються важливі освітні документи, зазнали змін навчальні плани та програми і, звичайно, на часі — еволюціонування змісту шкільних підручників та навчально-методичних посібників. Проблема навчальних видань в освітньому процесі на сучасному етапі є загостреною та потребує серйозного ставлення, оскільки від неї залежить багато положень методики навчання географії.

Зміни у законодавстві та механізмах грифування навчальної літератури, обмеження права учителів, учнів, батьків на її вибір (лист МОН України від 05.09.13 № 1/9-607 “Про використання навчальної літератури”) позначаються відповідним чином на процесі створення нового покоління підручників. Ось чому ми маємо не завжди якісний продукт у галузі шкільного книго творення [2].

Доцільно погодитись з позицією Г. Ващенко про наступне: “Шкільний підручник має відповідати таким вимогам:

- 1) За своїм змістом він мусить стояти на рівні сучасної науки навіть тоді, коли призначений для дітей молодшого віку.

Малій дитині школа не може давати відомостей, що не відповідають науковій правді, бо це викривлювало б дитячий світогляд.

- 2) Як зміст, так і форма підручника мають відповідати віковим особливостям дитини і бути для неї зрозумілими, принаймні, після пояснень учителя.
- 3) Виклад його мусить бути систематичним і послідовним не тільки з погляду логічного, а й психолого-педагогічного, себто в ньому мусить бути поступовий перехід від відомого до невідомого, від простого до складного, від близького до далекого.
- 4) Підручник має збуджувати інтерес до знання, стимулювати самостійні шукання учнів.
- 5) Мова підручника мусить бути точна, проста і в той же час жива. Писати так дуже важке завдання. Тим-то книги для дітей часто бувають або сухі й нудні, або роблено наївні, що теж небажано.
- 6) Крім освітніх завдань, книга має виконувати й завдання виховні” [3, с. 215–216].

Підручник – найважливіший складовий навчально-методичний комплекс, суттєвий компонент освітньої системи і, зокрема, конкретної моделі навчання, який відіграє подвійну нормативно-регулярну роль у навчально-виховному процесі.

Розвиток творчих здібностей, формування творчого мислення, яке допомагає особистості знаходити рішення будь-яких життєвих проблем, наразі визначається як одна з ключових проблем сучасної освіти. Важливе значення для розв’язання окреслених соціальних задач відводиться шкільній географії – єдиному шкільному предмету, що інтегрує природничі та соціально-економічні знання, а тому формує в учнів комплексне уявлення про Батьківщину, Землю та інші країни. Адже таке широке змістове наповнення надає для цього значно більше можливостей (дидактичних, методичних, практичних та ін.). Серед основних шляхів розвитку творчості учнів дослідники називають: 1) проблемний підхід; 2) розв’язання творчих завдань; 3) розвивальні; 4) технічні засоби навчання; 5) самостійна робота творчого характеру тощо.

Перші два аспекти можуть і повинні бути реалізовані й за допомогою такого важливого навчального засобу, як шкільний підручник, якщо він відповідатиме певним вимогам [5].

У підручнику “Географія” для 9 класу загальноосвітнього навчального закладу, авторами якого є В. Пестушко та Г. Уварова, досить доступно та цікаво охарактеризовані вітчизняний народ-

ногосподарський комплекс, його проблеми і перспективи розвитку, а також висвітлено зовнішньоекономічні зв'язки України. Важливим моментом є те, що книга яскраво ілюстрована, містить багато довідкових даних та короткий словник термінів і понять [9].

Досить часто робота і на уроці, і вдома зводиться лише до прочитання тексту, його переказу, розглядання ілюстративних матеріалів тощо, тобто носить виключно репродуктивний, а не творчий характер. Одним із найважливіших напрямів удосконалення сучасного підручника є підвищення рівня його проблемності. Проблемний виклад матеріалу в підручнику передбачає постановку перед учнями проблеми, демонструє шляхи її розв'язання, розкриває логіку міркувань. Текст підручника при цьому демонструє зразок наукового міркування, наукового пізнання світу, надає учневі загальний алгоритм дій під час розв'язання проблеми [5].

Проте, враховуючи всі плюси цієї навчальної книги, варто зауважити, що підручник досить важко використовувати у розрізі використання у навчально-виховному процесі ІКТ-технологій, оскільки в ньому не закладено відповідну методичну базу. Проте без них наразі досить важко використати наявний картографічний потенціал. Зокрема, у розрізі використання інтерактивних карт та ГІС-технологій. Адже географічний аналіз і порівняння нині повинні здійснюватися на якісно новому рівні. Слушним в цьому плані є теза М. Баранського, що складання порівняльних характеристик має важливе значення у формуванні пізнавальних інтересів до географії в цілому і вивчення окремих регіонів зокрема [1].

Широко використовується у навчально-виховному процесі й підручник “Географія”, авторами якого є О. Ф. Надтока та О. М. Топузов. Як відомо, сучасні вимоги до підручника визначаються його основним призначенням, яке безпосередньо пов'язане з актуальними цілями сучасної освіти. Зазначений підручник було рекомендовано до видання багатьма експертами саме за те, що він містить в собі всю необхідну інформацію, що потрібна для розвитку сучасного школяра [8].

Окрім цього, варто зазначити, що значна частина практичних робіт ґрунтується на знанні карти певної тематики. У цьому контексті виявлено певні розбіжності між картами, що подаються в підручнику, і картами атласів, використання яких рекомендовано МОН. Це питання стосується вивчення теми “Корисні копалини України”. Учні стикаються з нею під час нанесення басейнів корисних копалин чи окремих родовищ (межі Дніпровського буровугільного басейну, місцезнаходження Білозерського залізрудного району) [8].

Позитивом зазначеного підручника для 9-го класу є його компетентнісний і особистісно зорієнтований характер та практична спрямованість. У ньому міститься спеціальна рубрика “Практичні роботи”, що розкриває мету, матеріал до практичної роботи та її завдання. Варто також відзначити виховну, патріотичну лінію, яка, на відміну від інших підручників, проглядається системно.

Проте окремі автори зазначають і недоліки цього підручника, серед яких недостатній рівень поліграфічного оформлення та шаблонність окремих завдань [6]. На нашу думку, перше не можна вважати недоліком авторів, а друге є одним із аспектів диференціації навчання, адже, окрім шаблонних завдань, у підручнику представлені такі, які мають проблемний та дослідницький характер.

Варто наголосити на тому, що підручник “Географія”, авторами якого є О. Ф. Надтока та О. М. Топузов, досить легко можна використовувати у розрізі реалізації в навчально-виховному процесі технологій проблемного, діяльнісного та краєзнавчого навчання. Він є придатним і для реалізації інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні географії. Це стосується не лише наявності рубрики “Знайдіть в Інтернеті”, представленої, наприклад, на с. 194, де вона орієнтує учнів на підготовку матеріалів статистичного та економічного характеру, а й відповідності до ІКТ рубрики “Географічна задача” та фрагментів основного тексту окремих параграфів [8].

На ряду зі згаданими вище підручниками у ЗНЗ використовується також підручник “Географія”, авторами якого є В. Садкіна та О. Гончаренко. Озираючись на найкращі традиції попередніх підручників з географії, у цьому підручнику збережено різноманіття термінів і понять, а також значні об’єми довідкових даних з яскравими ілюстраціями [10].

Разом з тим підтримуємо обґрунтовану думку О. Жемерова, що одним із найважливіших напрямів удосконалення сучасного підручника є підвищення рівня його проблемності. Проблемний виклад матеріалу в підручнику передбачає постановку перед учнями проблеми, демонструє шляхи її розв’язання, розкриває логіку міркувань. Текст підручника при цьому демонструє зразок наукового міркування, наукового пізнання світу, надає учневі загальний алгоритм дій під час вирішення проблеми [5]. Саме розкриття цього аспекту не вистачає аналізованому підручнику. Окрім цього, у ньому недостатньо розроблено методичну платформу щодо використання освітніх технологій, у тому числі й ІКТ.

Цікавим підручником також є “Економічна і соціальна географія України” (автор – Й. Гілецький). У книзі вміло висвітлено

зв'язки між природою, людиною та економікою. Чітко подаються терміни та поняття.

У цілому підручник географії – важливе джерело знань не тільки з цього предмета, а й із суміжних дисциплін. Зміст його охоплює багато природничих знань: біологічних, зоологічних, історичних, математичних, соціальних, економічних. Тому підручник географії має переваги з точки зору міжпредметних зв'язків. Він цікавий за змістом, що і приваблює учнів ЗНЗ. Основу роботи з підручником складає текст – логічно зв'язаний, систематизований виклад програмного матеріалу курсу, що підлягає засвоєнню [4].

Підручник географії має географічні карти, схеми, ілюстрації, фото, малюнки, цифрові показники. Робота з ними сприяє кращому розумінню матеріалу, викладеному в підручнику і слугує джерелом для створення образів та уявлень учнів [4].

Однак зазначений підручник, попри його позитивні сторони, доволі важко використовувати у плані застосування технологій діяльнісного, проблемного та ІКТ навчання, оскільки він позиціонується як ключовий ретранслятор інформації, часом позбавляючи учнів ЗНЗ особистісних шляхів реалізації освітніх запитів [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На підставі аналізу зазначених вище підручників з географії 9 класу, та відзначивши їх позитивні сторони, приходимо до наступних висновків щодо з'ясування проблемних питань. Виявлено, що актуальною є проблема ілюстративного наповнення підручників географії для 9 класу ЗНЗ. Вона полягає у неякісній та розмитій візуальній формі ілюстрацій, зокрема діаграм тощо, що часом знижує зацікавленість учня під час їх аналізу. Змістова частина підручників для 9-го класу відповідає віковому цензу учнів на теоретичному рівні сприйняття, проте має місце невідповідність матеріалу підручників важливому картографічному елементу – атласу. Суттєвою проблемою всіх аналізованих підручників є відносна застарілість статичних даних, що призводить до ускладнення для учнів системного сприйняття навчального матеріалу реалізації та комплексного підходу у навчанні. Також проблемним питанням залишається відсутність у підручниках з географії для 9 класу типових завдань для складання ДПА з географії (насамперед, різноманітних тестових завдань та тренажерів). Більше уваги також доцільно приділити зв'язку змістовної частини підручників із роботою учня на контурній карті.

Окремо зазначимо, що в чинних підручниках географії для 9 класу недостатнім чином розроблено методичну платформу для

використання ІКТ. Усе це розкриває можливості як для подальших досліджень, так і для удосконалення методичних апаратів підручників.

Література

1. Баранский Н. Н. Методика преподавания экономической географии / Н. Н. Баранский. – М. : Учпедгиз, 1960. – 452 с.
2. Барна М. Шкільні підручники й посібники: про що говорять факти? [Електронний ресурс] / М. Барна. – Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/articles/104-shkilni-pidruchniki-j-posibniki-pro-shcho-govoryat-fakti>
3. Ващенко Г. Загальні методи навчання. Підручник для педагогів / Г. Ващенко. – К. : Всеукраїнське Педагогічне товариство ім. Гр. Ващенка, 1997. – 410 с.
4. Гілецький Й. Р. Економічна і соціальна географія України. Підручник для 9 класу / Й. Р. Гілецький. – Тернопіль : “Підручники і посібники”, 2009. – 272 с.
5. Жемеров О. О. Робота з підручником географії у загальноосвітній школі : метод. посіб. [Електронний ресурс] / О. О. Жемеров, О. М. Карпенко. – Х. : 2010. – Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/3632/2/%D0%A%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>
6. Лисичарова Г. О., Столбцов С. В. Проблеми сучасного підручника з географії України [Електронний ресурс] / Г. О. Лисичарова, С. В. Столбцов ; Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара. – Режим доступу: // http://undip.org.ua/upload/iblock/834/2_41.pdf
7. Надтока О. Ф. Поліпшення якості підручників з географії – одна з умов розвитку освітньої системи / О. Ф. Надтока // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр. / за наук. ред. В. М. Мадзігона. – К., 2011. – № 2 (11). – С. 191.
8. Надтока О. Ф. Географія : підручник для 9 кл. загальноосвітніх навчальних закладів / О. Ф. Надтока, О. М. Топузов. – К. : “Видавничий дім “Світ знань”, 2009. – 224 с.
9. Пестушко В. Ю. Географія : підручник для 9 кл. загальноосвітніх навчальних закладів / В. Ю. Пестушко, Г. Ш. Уварова. – К. : Генеза, 2009. – 288 с.
10. Садкіна В. І. Географія. Підручник для 9 класу / В. І. Садкіна, О. В. Гончаренко. – Харків : Оберіг, 2009. – 288 с.

References

1. Baranskij N. N. Metodika prepodavaniya jekonomicheskoy geografii / N. N. Baranskij. – M. : Uchpedgiz, 1960. – 452 s.
2. Barna M. Shkiljni pidruchnyky j posibnyky: pro shho ghovorjatj fakty? [Elektronnyj resurs] / M. Barna. – Rezhym dostupu: <http://education-ua.org/ua/articles/104-shkilni-pidruchniki-j-posibniki-pro-shcho-govoryat-fakti>

3. Vashhenko Gh. Zagaljni metody navchannja. Pidručnyk dlja pedagoghiv / Gh. Vashhenko. – K. : Vseukrajinsjke Pedagoghichne tovarystvo im. Ghr. Vashhenka, 1997. – 410 s.
4. Ghileckyj J. R. Ekonomichna i socialjna gheografija Ukrajiny. Pidručnyk dlja 9 klasu / J. R. Ghileckyj. – Ternopilj : “Pidručnyky i posibnyky”, 2009. – 272 s.
5. Zhemerov O. O. Robota z pidručnykom gheografiji u zaghaljnoosvitnij shkoli : metod. posib. [Elektronnyj resurs] / O. O. Zhemerov, O. M. Karpenko. – Kh. : 2010. – Rezhym dostupu: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/3632/2/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>
6. Lysycharova Gh. O., Stolbcov S. V. Problemy suchasnogho pidručnyka z gheografiji Ukrajiny [Elektronnyj resurs] / Gh. O. Lysycharova, S. V. Stolbcov; Dnipropetrovs'kij nacionalnij universytet im. Olesja Ghonchara. – Rezhym dostupu: // http://undip.org.ua/upload/iblock/834/2_41.pdf
7. Nadтока O. F. Polipshennja jakosti pidručnykiv z gheografiji – odna z umov rozvytku osvितnjoji systemy / O. F. Nadтока // Problemy suchasnogho pidručnyka : zb. nauk. pr. / za nauk. red. V. M. Madzighona. – K., 2011. – No 2 (11). – S. 191.
8. Nadтока O. F. Gheografija : pidručnyk dlja 9 kl. zaghaljnoosvitnikh navchalnykh zakladiv / O. F. Nadтока, O. M. Topuzov. – K. : “Vydavnychij dim “Svit znanj”, 2009. – 224 s.
9. Pestushko V. Ju. Gheografija : pidručnyk dlja 9 kl. zaghaljnoosvitnikh navchalnykh zakladiv / V. Ju. Pestushko, Gh. Sh. Uvarova. – K. : Gheneza, 2009. – 288 s.
10. Sadkina V. I. Gheografija. Pidručnyk dlja 9 klasu / V. I. Sadkina, O. V. Ghoncharenko. – Kharkiv : Oberigh, 2009. – 288 s.

Лучникова Е. Н.

АНАЛИЗ ДЕЙСТВУЮЩИХ УЧЕБНИКОВ ПО ГЕОГРАФИИ ДЛЯ 9 КЛАССА НА ПРЕДМЕТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ

В статье раскрываются актуальные вопросы, связанные с современными требованиями к учебникам по географии (9 класс), их соответствию потребностям образовательной системы и состоянию уровня социально – экономического развития Украины, а также определение как положительных сторон, так и проблемных вопросов относительно содержания указанных учебников, в том числе их соответствия картографическим источникам.

Отдельно рассматриваются вопросы соответствия методических аппаратов учебников для реализации ИКТ на занятиях географии.

Ключевые слова: методика преподавания географии; социально-экономическая география; учебник географии; ИКТ.

Luchnikova A.

ANALYSIS ON THE CURRENT GEOGRAPHY TEXTBOOKS FOR THE 9TH GRADE IN TERMS OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

The article covers the topical issues related to the modern requirements for geography textbooks (grade 9), according to the state of the education system and the socio-economic development of Ukraine, as well as finding out the positive aspects and issues that are related to the content of these textbooks, their correspondence to the cartographic sources. Nowadays the importance of geography textbooks for the 9th grade is increasing as they relay the socio-economic component of educational content, direct the secondary schools pupils in the formation of their system and modern knowledge and ensure their application and practical orientation.

The author of the article notifies that a significant problem of all textbooks under analysis is a relatively outdated static data that leads to some complications for the pupils' systematic perception of the training material and the implementation of an integrated approach to learning. Besides, the lack of typical tasks for the preparation for the State Final Attestation in geography (primarily various tests and simulators) remains to be problematic in the geography textbooks for the 9th grade. It is also advisable to pay more attention at the connection of the textbooks content with the work of the pupil on a contour map.

The issues of the textbooks teaching aids correspondence to the ICT implementation at the geography lesson are considered separately. It is reported that in the current geography textbooks for the ninth grade, the methodological platform for the use of ICT is not developed enough. It provides some opportunities for the further research and the improvement of the textbooks teaching aids.

Keywords: methods of teaching geography; socio-economic geography; geography textbook; ICT.